

KOMMENTÁR ERNST JÜNGER A MUNKÁS CÍMŰ MŰVÉHEZ

P E T Ó Z O L T Á N

Ernst Jüngernek az eredetileg 1932-ben megjelent *A Munkás. Uralom és alak* (*Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt*) című nagyesszéje a német „konzervatív forradalom” egyik meghatározó szövege. Az irányzat szellemi és politikai életrajzát először felvázoló Armin Mohler – Ernst Jünger egykori magántitkára – szerint egyenesen a német konzervatív gondolkodást az 1920-as években dinamizáló „heroikus realizmus” valóságos bibliája.¹ Mohler e kifejezés alatt olyan realizmust értett, amely egy tökéletlen, feloldhatatlan konfliktusokkal terhelt és végső soron tragikus világra való cselekvő „igent-mondást” jelent. „Heroikus, mert ezt a világot nem azért kell »realisztikusan«, vagyis valósághoz hűen szemlélni, hogy belőle egy új és jobb világ emelkedjen ki, hanem azért kell igenelni, mert olyan, amilyen.” Ahogyan Jünger egyik kortárs biográfusa, Helmuth Kiesel írja, *A Munkás* a német író „legfontosabb politikai könyve”. Folytatója a ’20-as években keletkezett, az I. világháborúban vesztes Németországra a győztes nyugati szövetségesek által ráerőltetett weimari köztársaságot radikálisan elutasító nacionalista publikációk sorozatának, de „egyfajta summázata is Jünger társadalompolitikai megfigyeléseinek, várakozásainak és reményeinek”.²

Ernst Jünger: *A Munkás* (1932)

A POLGÁRSÁG RADIKÁLIS KRITIKÁJA

Jünger *A Munkása* messze több mint egyszerűen egy politikai könyv. A két részre oszló nagyesszé első feléből a jellegzetesen felvilágosodás kori, az 1789-es francia forradalom következtében szárba szökkenő világ szinte teljes körű elutasítása, azaz a parlamentarizmus, demokrácia, liberalizmus, kommunizmus és a szocializmus kritikája olvasható ki, ugyanakkor a konzervatív forradalom irányultságához hűen a régi formákhoz klisék szintjén ragaszkodó konzervativizmust is bírálja. Mindez az egész polgári társadalom és különösen a 18–19. század sokat magasztalt „polgárosulásának” mélyen szántó filozófiai bírálatát jelenti. A filozófiai kritika találkozik itt egy olyan új társadalomról alkotott költői vízióval,³ amelyben a társadalom mintegy „megszabadul” a Jünger

1 Armin MOHLER: *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1989. 126. (Legújabb, 6. kiadás: Ares Verlag, Graz, 2005.)

2 Helmuth KIESEL: *Ernst Jünger. Die Biographie*. Siedler, München, 384.

3 Ahogyan a szöveg különböző jelentésszintjeit szemantikailag elemző Thomas Pekar írja: „*A Munkás* egy vizionárius-profétikus szöveg, amely nincs argumentatíván felépítve”. Lásd bővebben: Thomas PEKAR: „*Organische Konstruktion*”. *Ernst Jüngers Idee einer Symbiose von Mensch und Maschine = Titan Technik. Ernst und Friedrich Georg Jünger über das technische Zeitalter*. szerk. Friedrich STRACK, Königshausen

által visszatérően „polgárinak” (*bürgerliche*) nevezett, ugyanakkor dekadensnek, kisszerűnek tekintett polgári kultúra legjellemzőbb filozófiai, morális, társadalmi és gazdasági posztulátumaitól.⁴

Az esszé második része a polgári kultúrát felváltó, eljövendő „új társadalom” legjellemzőbb alapvonásait vázolja fel. A korszak uralkodó alakja (*Gestalt*) a társadalmi folyamatok és szellemi tendenciák látható alakban való megjelenése, nem más, mint a Munkás.⁵ Ez a jünger Munkás azonban nem az ipari proletariátusnak a marxizmus által felmagasztalt „dolgozója”. Nem annak a „negyedik rendnek” a képviselője lesz, amelynek – egy kizsákmányolás-ideológia *ressentiment*jének értelmében – a hatalmat a kezébe kellene adni, hanem egy eljövendő, mitikus alak víziója. Egy olyan típusé, amely – hasonlatosan Spengler „fausti emberéhez” – inkább jelkép még, mint aktuális megvalósulás. Ez az aktív és hódításra-uralomra (*Herrschaft*) termett, formáló-törekvő nyugati embernek az adott világ „nyersanyagát” a modern technika hatalma által új szellemi formába öntő típusa. Ez az alak a polgári társadalom háborúkba és válságokba torkolló kataklizmájából születik meg.

Ez a Jünger által vizionált „új társadalom” persze nem teljesen új abban az értelemben, hogy minden korábbi érték nietzschei módon való radikális átértékelése révén áll elő, habár a Munkás alakjának kétségkívül vannak rokon vonásai Nietzsche *Übermensch*ével. Éppen a heroikus realizmus fentebb körvonalazott princípiumával állna teljes ellentétben egy olyan utópia felvetése, amely a világ természetével (annak jünger szemléletével) feloldhatatlan ellent-

mondásba kerülő „új társadalom” eljövételét várna. Ennek a polgári korszakot felváltó „új világnak” a lényege ugyanis nem ragadható meg annak tagadásában, ami a korábbi társadalmakban – vagyis a polgári civilizációt megelőző világban – az író szemében is értéknek vagy pozitívumnak látszik.

Vagyis bizonyosan nem mindannak a kifejezett antitéziseként jelenik meg, amely az emberi történetben a magasabb társadalmi formák megjelenésének előfeltétele, ebben a tekintetben is ellentétes a különböző kommunista, nacionalista és liberális utópiatervezetekkel és víziókkal.

A Jünger által elképzelt, eljövendő társadalom számos olyan értéket, célt, dimenziót és formát is magában foglal, amelyek a társadalmak felépítésében már a klasszikus ókor, sőt akár az emberi kultúra és civilizáció kezdetei óta kiemelkedő szerepet játszottak, az emberi tevékenységek közötti kohézió és a rendezett állami lét megteremtésében. Ilyen Jünger szerint a hadsereg szerveződésének mintájára elképzelt emberi együttélés, a hierarchikus rend, a bátorság és kezdeményezőkézség arisztokratikus erényeinek előtérbe állítása, egyfajta „társadalmi fegyelem”, a társadalmi elit eszménye. Ilyen az egyéni érdekek, célok, vágyak és érvényesülések alárendelése magasabb állami és társadalmi, sőt spirituális céloknak, amelyben a polgári liberalizmus individuális és a társadalmi atomra épülő szabadságélményével szemben a csoport, a rend, az egység fegyelmezett, a közvetlen, pusztán materiális szempontokon túlmutató célok alá rendelt szabadságát követeli meg. A „valamitől való” szabadság helyett a „valamire való” szabadság aktivista felfogását-elfogadását jelenti. „Mind a szabadság, mind a rend az állam és nem pedig a társadalom függvénye, és mindkét struktúra mintája a hadsereg, nem pedig a társadalmi szerződés”⁶ – írja Jünger, látványosan szakítva a szerződéselméleteknek az

und Neumann, Würzburg, 2000. 103. Kétségtelen, hogy Jünger írása nem követi mindenhol a katedrafilozófiától elvárt érvelési-bizonyítási struktúrákat, számos eleme pedig valóban rokonítható a „teória-költéssel” (Manfred Schneider). Azonban *A Munkás* mégsem önkényes asszociációk és alaptalan kijelentések halmaza, még akkor sem, ha filozófiai argumentációja sokkal inkább intuitív, s valóban hiányzik a természettudományos racionalitás értelmében elvárt bizonyítás. Ez a tény azonban nem teszi a szöveget merő költészetté.

4 Jünger már az előszóban a *Gepäckerteilung* (teher/poggyász-könnyítés) fogalmát használja a jellegzetesen polgári „művészet, kultúra és művelődési ideálok” kapcsán.

5 Különösen két mű bizonyítja, hogy a *Gestalt* fogalom nagyon fontosá vált a '20 évek német kultúrájában. Az egyik Oswald Spenglertől *A Nyugat alkonya* (1918–22), amelyben szerzője a „kultúra ősalakjáról” (*Urgestalt der Kultur*) beszél, a másik pedig Leopold Ziegler műve, a címe szerint az „istenek alakváltásáról” szóló *Gestaltwandel der Götter* (1925). Jünger különböző hivatkozásai bizonyítják, hogy mindkét szerzőt gyakran és szívesen olvasta.

6 ERNST JÜNGER: *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt* [1932] Klett-Kotta, Stuttgart, 1981. 6. (Az ebből a kiadásból származó idézetek oldalszámait a főszövegben, zárójelben adjuk meg.)

a polgári korszakot felváltó „új világ”

emberi együttélést az üzleti tranzakció mintájára elgondoló – jellegzetesen angolszász – eszményével. Éppen a polgári korszak társadalma volt a lehetetlen utópia, állapítja meg, az az éra, amelyben a polgár meggyőzte magát arról, „hogyan a gazdasági törvény irányítja a világot és történelmét” (35), és ezzel egyértelműen mindent alá is kívánt vetni egy hiposztázált „gazdasági törvénynek”. A „szabadság, egyenlőség, testvériség” lehetetlen álma az, amely – amellet, hogy Jünger értelmezésében megragad az ideológia sekélyes szintjén – az örök

Heroikus realizmus I. –

A Herkules márkájú német sör reklámplakátjának főalakja (Ludwig Hohlwein, 1926)
(Center for New Media)

emberi viszonyokkal abszolút ellenkező mivolta mellett még merő képmutatóba is torkollik.

Azzal, hogy Jünger a polgárság, a „harmadik rend” világát a mesterséges és bizonytalan építmények világaként mutatja be, amelynek „uralma soha nem volt képes hatni a legmélyebb magra, amely meghatározza az élet gazdagságát, erejét és teljességét” (6), a politikai modernitásnak a „konzervatív forradalom” szellemében való implicit kritikáját fejt ki. Jünger Munkása szakít minden olyan elképzeléssel, amely a társadalom felépítésének eszközeit s célját a feszültségtől, problematikus és fenyegető dimenziótól megszabadított „prosperitásban” leli meg. Éppen ez az előbbi nézet a valódi negatív utópia, hangsúlyozza; ez az utópia, a világ kemény realitásai elől való menekülés, az „elementáris valóság” elfátyolozása; ez az, amely a humanitárius máz ellenére – vagy azzal éppen egyetértésben – mégis egy kíméletlenül anyagias, szellemtelen és végső soron az ember ellen, pontosabban az embernek az anyaginál magasabb kvalitásai és céljai ellen működő eszményt hozott létre. Ez a 19. század polgári liberalizmus legfőbb eszménye, amely az „ember jogai” és egy feltételezett egyenlőség nevében mindent alárendelt a „felvilágosult egyén” gátlástalan szerzésvágyának, a törvénné és „végzetté” emelt gazdaságnak, s minden viszonyt üzletté silányított. A „biztonság” és a „kényelem” konformista és szellemszegény eszméjének legmagasabb értéként való tételezése ebben a társadalomban végül is a kereskedelmi morált tette meg legfőbb értékmérővé, így fosztva meg az embert a veszély tapasztalatától, amelyhez a Jünger által vízionált *eljövendő új uralkodó embertípus*nak viszont bensőséges és közvetlen viszonya van. A következőképpen ír: a polgár, mivel elmenekült a veszély elől, és „soha sem idézte meg [a veszély] szellemét saját ereje által”, ezért „mindenféle viszonyt megtagadott a társadalom és az elemi [úgy mint elementáris] között” (11).

Jünger Munkása azonban nem akar visszatérni a polgári-liberális individualizmust és kapitalizmust megelőző társadalom szervezetéhez, e visszatérés számára – szemben egy „reakciós” konzervativizmus olyan képviselőivel, mint akik de Maistre, de Bonald vagy Metternich herceg alakjában még megragadhatunk – nemcsak hogy nem volna kívánatos, de nem is tekinti lehetségesnek! A Munkás és *eljövendő új világa* sokkal inkább egy olyan meghaladást jelenít meg, amely a polgári társadalmat úgy söpri el, hogy az ökonomizmust *megelőző világekorszakok társadalmi és kulturális alapelveit kifejezetten a modern technika égisze alatt* képzeli el. Magába építi tehát a polgári korszak egyik legjellemzőbb eseményét, vagyis a modern iparosítást, miközben a polgári társadalmat (*bürgerliche Gesellschaft*) felváltó új világrendben a „harmadik rend” értékeivel ellentétes, az arisztokratikus és a vallási hatalomra, azaz a nemesség és a papság által dominált feudális erényekre is jellemző ideák kerülhetnek előtérbe. A Munkás a polgári éra konformizmusával, jólétközpontúságával és biztonságkultuszával, materialista hedonizmussal szemben álló aszkézis vagy a földi lét múlandó és viszonylagos voltával is számot vető heroikus realizmus képviselője.

„ALAK” ÉS „TÍPUS”

A „Munkás” kifejezést Jünger nem egyszerűen az ipari vagy gazdasági tevékenységet végző emberre vonatkoztatja, ahogyan a „munka” kifejezést sem a szokásos értelemben használja. Az esszében egyáltalán nem jelenik meg például a munkásság, a munkásosztály hagyományos, osztályalapú értelmezése. Talán úgy érthetjük meg magát a Munkást, ha a Polgár – úgyszintén ideáltípus – alakjából indulunk ki, és az előbbit az utóbbi kosellecki *ellenfogalmának* tekintjük.

A Jünger-féle Munkás mindenekelőtt az az embertípus, amely a polgári világ értékeinek meghaladója, a polgári konvencionálisnak és annak a (szerző által ideiglenesnek tekintett) rendnek az aktív szétbomlasztója, amely az emberi viszonyokat és legfőbb értékeket a *szerződés, kereskedelem, kompromisszum, üzlet, biztonság, konformitás* viszonylatában határozza meg. Jogos lehet azonban egy ellenvetés. A „munka” mint kategória nagyon kevésbé tűnik megfelelőnek éppen a polgárság általános tevékenységének ellenfogalmaként,

Heroikus realizmus II. –

A Güvenpark biztonsági erőket ábrázoló *Bizalom* című szobra (Josef Thorak, 1935) Ankarában (Wikimedia Commons)

hiszen a Polgár ellentéte és meghaladója sokkal inkább lehetne a Pap vagy – akár egy nietzschei értelemben felfogott – Harcos figurája.

Jünger azzal, hogy éppen a Munkást emeli ki és állítja szembe a Polgárral, valószínűleg a nyugati ember aktív-cselekvő természetét akarta kiemelni és hangsúlyozni. Nem elhanyagolható ebből a szempontból Spengler és az általa elgondolt „fausti ember” ideáltípusának hatása. Főleg, hogy Jünger és Spengler már a ’20-as évek elejétől alkalmi levelezési kapcsolatban álltak, és Jünger számos írásában hivatkozik pozitívan *A Nyugat alkonyának* írójára.⁷ Az a megkülönböztetés, amelyet Spengler a nyugati vagy fausti kultúra vonatkozásában megtett, a távol-keleti, az arab vagy éppen a prekolumbiánus Amerika magaskultúráival szemben, Jünger írásaiban is visszhangot talált. A nyugati ember felfokozott cselekvése és tevékenységvágya – a tudományban, politikában, államszervezésben megjelenő állandó mozgása, szemben a nem nyugati társadalmak állandóságával – egy olyan radikális tevékenységi

⁷ Egy magyar nyelven kiadott cikkgyűjtemény Jünger 1923-tól 1927-ig megjelent politikai írásaiból szemléz, és ebben majdnem az összes szövegben előkerül Spengler neve, illetve a jellegzetesen spengleri témák. Vö. Ernst JÜNGER: *Válogatott politikai írások*. ford. nélk., Varázsló Macska, Pécs, 2021.

Teremtő erő – Tengeri áruszállító építése az újpesti Ganz-hajógyárban, 1949 (Fortepan / Kovács Márton Ernő)

vagy aktivitási dimenzióra utal, amely mindamelllett, hogy (mintegy mellékesen) magában foglalja a kvantitatív munka folyamatait, a termelés anyagi felfogását is a világ emberi tevékenység, azaz a „munka” általi átalakítását-átthatását jelenti. Jüngernél a *Munkás* alakjában csúcsonyul ki az a lendület, amely egyrészt lehetővé tette a nyugati kultúrának – ennek az antik-keresztény szintézisnek – a gyarmatosítás általi területi kiterjedését a teljes földgolyóra, (közvetlen-materiális hódítás), másrészt pedig a nyugati típusú életvilágnak azt a kiterjeszkedését (közvetett-szellemi hódítás) is okozta, amely mindenekelelőtt a világ technika általi áthatásában mutatkozik meg.

A *Munkás* jüngeritípusát ezért sem lehet a Polgárral szembeállítható Pappal vagy Harccossal helyettesíteni – ezek az ideáltípusok ugyanis minden

további nélkül elgondolhatók a „technikai kibontakozás” előfeltétele nélkül is, sőt elsősorban így gondolhatók el, emellett ráadásul éppúgy megtalálhatók a nyugatitól erősen eltérő kultúrákban és civilizációkban. A Pap vagy a Harcos alakja ugyanakkor erősen az elmúlt világerákhoz kötődik, miközben éppen a polgári társadalom felemelkedése, a polgári forradalmak nagy átrendeződései – és kíméletlen társadalmi-politikai leszámolásai – pusztították el az állam és társadalom szakrális, illetve harci erényekre alapozott szemléletét és felfogását. A polgári kultúrát végül is meghaladó alak megteremtése Jüngernél paradox módon éppen a felvilágosult modernitás kulminációs pontjaihoz köthető. Azaz a 19. századi iparosításhoz, vagyis a társadalom hagyományos életterének és ezáltal életvilágának, értékeinek, társadalmi és spirituális kapcsolatainak fokozatos felszámolásához, valamint a modern tömegháborúkhöz.

Mindenekelőtt az I. világháborúhoz, amely Jünger, mint törőlmetszett „háborús író” számára a leginkább elementáris világtapasztalat lehetett.⁸ A Munkás valójában nem a kapitalizmus gyáraiban, sztrájkolói között vagy a párizsi kommün barikádjain, hanem az I. világháború lövészárkaiban születik meg.

A Munkás háborúban – pontosabban a háborúból – való megszületése, vagy az, hogy „pozitív viszonya van az elementáris hatalmakhoz” (23), egyben azt is jelenti, hogy a világban való „benne lét” (*Dasein*) gyakorlása közben nem a polgár által elfogadott értelmet (*Vernunft*) és morált, a kanti „kategorikus imperatívusz” mentén összefoglalható tézist tartja magára nézve kötelezőnek. Az efféle kritériumok alapján a világban való új típusú cselekvését nem is lehet megítélni. Ezzel szemben a jünger Munkás skrupulusok nélkül veti bele magát a világ veszélyei közé, és követi „kalandos szívének” hajlandóságait.⁹

A könyvben a polgári korszak haladásfelfogásáról a következőket olvassuk:

„A haladás nagy iskoláinak sajátossága, hogy mindenféle kapcsolatot nélkülöznek az ősi erőkkel [*Urkräften*]. Dinamikájuk egyszerűen a mozgás szekvenciális természetén alapul. Ez az az ok, amiért konklúzióik önmagukban tekintve meggyőzők ugyan, de mégis kárhóztathatók, akárha egy ördögi matematika révén jönnének létre, amely nihilizmusra van ítélve.” (29)

A Munkás azonban a haladásideológiát nem a „romantikus ironia silány eszközeivel” közelíti meg, mivel a sürgető feladat nem az, hogy az idő ellen forduljunk, hanem az, hogy „szerencsejátékot játszunk” az idővel (*Vabanquespieler der Zeit zu sein*). Az előbbi út annak az ösvénynek a kiszélesedése felé tart, amely a polgári „komforthoz és biztonsághoz” vezetett. Most azonban ez „a veszély birodalmában” folytatódik: vagyis ebben az értelemben a Munkás egy olyan új, alapvetően hősiesség létére hordozója, amely az új életet hirdeti.

TOTÁLIS MOZGÓSÍTÁS

A modern tömegháborúban az intencionálisan az ember „haladását” szolgáló technika által szabadjára engedett Őserők elevenednek meg. A lövészárkok poklában jelentkezik a legradikálisabb formában az az „elementáris”, amelyet a polgári társadalom elnyomott és szőnyeg alá söpört. Azonban a bevetés pillanatában, a frontharcos előtt lehullik a fátyol a polgári konformizmus eszményiről; az ember itt egy olyan rideg valósággal találja magát szemben, amelyben minden civilizáció viszonylagossá válik. Az előbbieket szerint foglalható össze Ernst Jünger háború utáni évtizedeinek alapmegállapítása.

8 Jünger első regénye, az *Acélzivatartan*, 1920-ban jelent meg és az I. világháború meglehetősen „elementáris” irodalmi bemutatását tartalmazza a frontharcos szemzőgéből. (Magyarul lásd: Ernst JÜNGER: *Acélzivatartan* [1920] ford. CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó, Noran Libro, Bp. 2014. – a Szerk.)

9 A „kalandos szív” (*Das abenteuerliche Herz. Aufzeichnungen bei Tag und Nacht*) Jünger 1929-ben megjelent „poétikus esszégyűjteményének” címe volt. A *Munkás*ban is kihangsúlyozta a polgár szigorú, józan, „erkölcsös” – és nyárspolgári – magatartásával szemben a veszély vállalásának szükségességét. Így ír minderről: „A polgárnak szinte sikerült meggyőznie arról a kalandos szívet, hogy egyáltalán nincs semmilyen veszély, és hogy a gazdasági törvény irányítja a világot és történelmét. A fiatal emberek, akik elhagyják a szülői házat a sötétség és a köd leple alatt, úgy érzik, nagyon messzire kell utazniuk a veszély keresése közben.” (35)

a radikális aktivitás
dimenziója

Emlékezzünk csak vissza az önkéntes ezred híres támadására Langemarcknál! Ez az esemény több jelentőséggel bír az eszmetörténet, mint a hadtörténet számára. Langemarcknál láthattuk a klasszikus offenzívahadrend összeomlását, annak ellenére, hogy a „hatalom akarása” erősen inspirálta ezeket az egyéneket, mégpedig morális és spirituális értékeik által, melyek révén kitüntették magukat. Szabad akarat, kultúra, lelkesedés és a halálmegvetés azonban nem tudták legyőzni néhány száz méter nehézkedését, amely felett a gépesített halál átvette az uralmat. Így a halál összehasonlíthatatlan, valóban kísérteties képét pillanthatjuk meg a bukás tiszta ideájának helyén, ahol, mint egy gonosz álomban, még egy abszolút erőfeszítés sem tud felülkerekedni a démonikus ellenálláson. Itt, a partikuláris egyéneken – a polgári individualizmus atomizált szubjektumán – messze túl lévő erő ébred fel, amely egy palackból kiszabadult szellemhez, egy szabadjára engedett pusztító hatalomhoz hasonlóan magának követeli az uralmat, és az ember felszámolására törekszik.¹⁰

Itt tehát válaszúthoz érkezünk: minden polgári kényelemeszményt és kereskedelmi morált elhagyva az ember egy olyan végső döntési helyzetbe kerül, amelyben vagy elpusztul, vagy pedig képessé kell válnia arra, hogy a technika által kiszabadított démont – a pusztítóvá formálódó „elementárisnak” a hatalmát – saját akaratának vesse alá. A jünger *Munkás* akkor születik meg, amikor az ember egy új uralom alá tudja kényszeríteni a létet formáló őserők leghúsba-vágóbbikát. Ezzel kezdődhet meg a polgári világ nagy dekompozíciója, amelynek feltétlenül meg kell előznie a *Munkás* világának létrejöttét. Ez a dekompozíció azonban még nem végeztetett be, s még a terjedelme sem belátható. Csak annyi bizonyos, hogy a *Munkás* rendje „nem az ég ajándékaént vagy egy utópista értelem eredményeként adódik majd, hanem háborúk és polgárháborúk láncolata fog hozzá elvezetni” (53). Ahogyan Helmuth Kiesel fogalmaz, a „mágikus nullpontot, amely a szétvert régi értékek és az új értékek konstituálásának határvonalán jelentkezik, már átléptük [...] Az átlépés az érvényes teremtői teljesítményekhez azonban még nem ment végbe”.¹¹

Szintén ő írja Jünger jövővízióját illetően, hogy a *Munkás* feladata végül is a világ „totális mozgósítása” lesz, vagy másképp szólva, maradéktalan átváltoztatása egy technikailag felszerelt térré.¹² Ez az átalakulás négy fázisban történik majd meg. Az első fázis teljesen és tisztán destruktív, és a mobilizálás előtt álló akadályok eltávolítását jelenti. A második fázis „dinamikus-nivelláló”, és azt az átmeneti tájat (*Überganglandschaft*) hozza létre, egy globális „műhely-tájat” (*Werkstättenlandschaft*), amely csupán egy nagy laboratórium, hiszen semmilyen tartós stílusa vagy végérvényes formája nincs. A harmadik fázis, amelyre a fejlődés irányul, a befejezett „terv-táj” (*Planlandschaft*). Az

eljövendő új világ ismertetőjele az „organikus konstrukció” dominanciája lesz, amelyben „az ember nagy fokú egységben jelenik meg munkaeszközeivel”, s amelyben „a feszültség a természet és a civilizáció, az organikus és a mechanikus világ” között fel fog oldódni. „Organikus konstrukció” alatt egy társadalmi testületet (vagy rendet) kell érteni, amelyben az

egyén úgy vesz részt, mint az ember és az eszköz kombinációja. A technika végül is, teljesen realizálódva, nagyobb termelést fog jelenteni, és ugyanakkor a javak jobb elosztását is, a munkát pedig a teljesség és a szabadság elegyeként valósítja meg.¹³

» az eljövendő új világ organikus konstrukciója

10 A technika lehetséges démoni arculatát már Spengler is több helyütt kiemelte. A „fausti” ember jellegzetessége, hogy, mint Goethe Faustja, az ördöggel köt alkut a hatalom/tudás megragadásáért. (Magyarul lásd: Oswald SPENGLER: *Az ember és a technika* [1931] = Uő: *Válságok árnyékában. Filozófiai írások*, ford. CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó, Noran Libro, Bp. 2013. – a Szerk.)

11 KIESEL: *I.m.* 390.

12 Jünger az 1930-ban megjelent *Krieg und Krieger* című kötetben közölte a *Die totale Mobilmachung* című esszéjét, amely a modern totális háború elméletét és diagnózisát tartalmazza. (Magyarul lásd: Ernst JÜNGER: *A totális mozgósítás* [1930] ford. MEZEI Balázs, 2000, 1996/február – a Szerk.)

13 KIESEL: *I.m.* 391.

Work on progress – New York építés közben, 1957
(Library of Congress)

Kiesel összegzéséhez hozzá kell tennünk, hogy a Munkás új világában – legálabbis Jünger intenciói szerint – a technika sohasem válik pusztá eszközzé. Jünger egyik előnyben részesített kulcsdefiníciója szerint ugyanis „a technika az a mód módszer, amivel a Munkás a világot mobilizálja” (187). Ugyan a végső állapot látszólag a világ totális technicizáltságával függ össze, ennek még sincs sok köze a polgári vagy akár a kommunista értelemben vett jóléthez. Sokkal inkább esztétikai-spirituális kategória. Itt ugyanis nem maguk az anyagi vívmányok vagy az ezek által megvalósítható kényelem és szabadságfok a lényegesek, sokkal inkább az a tény, hogy *a munkás birtokolja a technika feletti uralmat* mint saját teremtését/termelését és mint a saját *művét*, amely hozzáigazodik legbensőbb természetéhez. A Munkás által végzett ontológiai-egzisztenciális munka tehát végső soron nincs alárendelve sem a gazdaságnak, sem a politikának vagy akár a kultúrának, nem ezekből következik, hanem egyfajta *egyén feletti lényeg*. Nem egyszerűen az, amit az ember cselekvésével létrehoz, hanem valami olyasmi, amit érez, ami benne válik létté, ennyiben tehát „abszolút lét-aktus”. A technika által megvalósítható szabadságnak a jünger Munkás számára csak akkor van értelme és haszna, ha az egy abszolút egzisztenciát segít megerősíteni és létrehozni, amely a tett (*Tat*) és a meggyőződés (*Überzeugung*), más szavakkal a cselekvés és a szellem abszolút konvergenciapontja, „egésszé válás”. Jünger szavait idézve:

„Az egyén szabadságának foka pontosan azzal függ össze, hogy az egyén milyen mértékben válik Munkássá. Munkásnak lenni pedig azt jelenti, hogy a történelemben belépő nagy Forma képviselőjének lenni, amely egy új, végzete által uralomra rendelt emberiség részese.” (45)

UTÓÉLET ÉS ÉRTÉKELÉS

A *Der Arbeiter*re már 1932-es első megjelenésekor akkora figyelem irányult, hogy kétszer is ki kellett adni. Mindkét kiadás húszezer példányban, gyorsan el is fogyott. Már az 1932-es megjelenési évben egy harmadik kiadás vált szükségessé. Jünger 1981-ben újra kiadta az esszét, azonban ellentétben a háborús könyvekkel, a *Der Arbeitert* sem tartalmilag, sem stilisztikailag nem dolgozta át (sőt, még az 1963-as új kiadáshoz írott előszóban is – a természetes szemléleti módosulások ellenére – vállalta a szöveget), mindezzel bizonyára azt kívánta jelezni, hogy „politikai fő művének” üzenete a két megjelenés között eltelt majdnem pontosan ötven év ellenére is aktuális.

A könyv már első megjelenésekor ellentétes vélemények kereszttüzébe került, egyes kortárs recenzensek, mint például Kurt Heuser, sokat ígérő műként értékelték, „amely az embernek a technika kapcsán felvethető legsürgetőbb feladataival foglalkozik”, míg mások, például a jezsuita Friedrich Muckermann a szovjet bolszevizmussal való rokonságát emelte ki, és „Lenin pusztítási és uralmi vágyát” vélte benne felfedezni. A háború utáni történelmi és irodalomtörténeti recepció (Jürgen Manthey, Karl Prümm) már – az akkori szovjetbarát értelmiségi hullámmal egybevágva – sokkal inkább a műnek a nemzetiszocialista állameszmével való (vélt) „affinitására” koncentrált, sőt egyenesen „esztétikai-fasiszta modernitáskonceptiónak” tekintette (Uwe K. Ketelsen).¹⁴ Az efféle állásfoglalások tendenciózus mivolta a szöveg előítéletektől mentes elolvasása után nem lehet kétséges, és hamar kiderül, hogy a Jüngert a „fasiszta életfilozófia” képviselőjének beállítani igyekvő lukácsi koncepcióval mutatnak rokonságot.¹⁵ A korabeli nemzetiszocialista értékelés ráadásul valójában éppúgy idegenkedett a jünger koncepciótól, mint a kommunista és a liberális sajtó. A *Völkischer Beobachter* recenzense, Thilo von Throta kedvezőtlenül értékelt a könyvet, mindenekelőtt azért, mert nem foglalkozik a nemzetiszocializmus legjellemzőbb témáival, vagyis hiányzik belőle a biológiai rasszfo-

14 Utóbbira lásd bővebben: Uwe-Karsten KETELSEN: *Ernst Jüngers „Der Arbeiter” – in faschistisches Modernitätskonzept = Uő: Literatur und Drittes Reich*. SH-Verlag, Schernfeld, 1992. 259.

15 LUKÁCS György: *Az ész trónfosztása. Az irracionalista filozófia kritikája*. Magvető, Bp. 1954. 473.

galom, egyáltalán nem érdeklí a német népiség, a „vér és föld” ideológiája, és egy „népi-rassz világkorszak” eljövetele helyett egy „internacionalista” kor eljövetelét hirdeti.¹⁶

Természetesen Jünger „politikai fő műve” számos olyan kérdőjelet hagy maga után, amely a konzervatív gondolkodás pozíciójából is problémaként vetődhet fel. Kétségtelen, hogy a szöveg számos ponton ellenkezik a hagyományosabb felfogású konzervativizmus szempontjaival, és még akkor is, ha megragadhatók a rokon motívumok a társadalomkép és az értéktételezés vonalán, nagyon kevés olyan eszmét tartalmaz, amely a „megőrzés” és a „kontinuitás” oldaláról is az értékelhető dimenziókat hangsúlyozná, miközben akár még naivnak is tűnhet az az optimizmus, amellyel a technika „magasabb hivatását” vázolja és ábrázolja. Érdemes azonban figyelembe venni, hogy Jünger „a világ technikai áthatását” egy lelki-szellemi önmeghaladás folyamatában gondolta el, kétségkívül idealisztikus módon, de semmi esetre sem egy lapos funkcionális szolgálatába állítva. Jüngernek a „technikai kibontakozást” a különböző haladásideológiákkal szemben álló, mégis pozitív értelemben vizionáló értelmezése ugyanakkor egyáltalán nem állt egyedül ebben a korszakban. Egy olyan súlyú konzervatív gondolkodó is, mint Spengler a '20-as években úgy gondolta, hogy nem lehet kitérni a világ technika általi áthatása elől, a régi társadalomnak pusztulnia kell, az újat pedig sorsként kell elfogadni, mégpedig a fausti kultúra útján „bátran végig menve”.¹⁷

A „világ technika általi áthatása” ma sokkal inkább megvalósultnak tűnhet, mint 1932-ben. Új, felettébb kétséges ideológiák tűnnek fel (például a felettébb bizarr transzhumanizmus) amelyek további technicizációt – és manapság már mindenekelőtt: digitalizációt-virtualizációt – sürgetnek. Kérdés azonban, hogy egy Jünger által vizionált magasabb embertípus valóban összekapcsolható-e a „technikai kibontakozás” folyamatával. Nem inkább azt lehet a 21. század elején megfigyelni, hogy a technológiai folyamatok kezdik uralni az emberi viselkedést, és az ember válik észrevétlenül saját gépeinek függvényévé? Ernst Jünger testvére, Friedrich Georg Jünger még 1946-ban adta ki *Die Perfektion der Technik* című radikális technológikritikáját. Sőt, maga a kései Ernst Jünger is szkeptikusabbá vált a technika felmagasztalásának vonatkozásában – ez már kiolvasható az 1951-ben írt nagyesszéből, a *Waldgang*ból is, ahol a technológiailag orientált modern civilizáció éppenséggel a nietzschei „sivatagként” jelenik meg.¹⁸ Vele szemben felértékelődik az erdő, a biológiai és szimbolikus értelemben is felvetett (ős)természet, amely menekülési útvonalat kínál a „katasztrófa előtt álló” technológiai civilizáció lélektelenül őrlő fogaskerekei közül.

A Munkás alakjában azonban Jünger vélhetően továbbra is egy olyan archetípust vélt felfedezni, amely letörölhetetlenül rányomja bélyegét a 20. (és a 21.) századra. A kor alapvonalai ebben a mitikus-szimbolikus alakban válnak számára láthatóvá. A tárgy feltételei adottak, az idő ellen nem lehet küzdeni, mivel a történelemben az egyénnél mélyebb erők működnek. A hozzájuk való viszony azonban mindenkor a szubjektum függvénye. Attól függetlenül, hogy mekkora lelkesedéssel adjuk át magunkat a modernitásnak (és a modern technológiának), sorsként elfogadjuk vagy minden erőnkkel küzdeni próbálunk ellene, tényként kell megállapítanunk, hogy a felvilágosodás utáni és posztindusztriális világ minden tevékenységet termelési és fogyasztási összefüggésekben szemlél és értelmez. Ehhez az alapélményhez képest kell viszonyt kialakítani a reakció és/vagy a meghaladás értelmében. A jünger Munkás legalábbis képes arra, hogy az anyagi folyamatokat az emberi lét magasabb összefüggéseiben értelmezze. Hiszen, amint a könyvben egy helyütt írja is, „Munka az ököl ritmusa, a gondolatok és a szív ritmusa, a nappali és az éjszakai élet, a tudomány, a szerelem, a hit, a háború ritmusa, munka az atom rezgése és a nehézkedés, amely a csillagokat és a naprendszereket mozgatja” (45). ■

a Munkás mitikus-szimbolikus alak

¹⁶ Idézi: KIESEL: *I.m.* 397.

¹⁷ Idézi: *Uo.* 393.

¹⁸ Lásd bővebben: PETŐ Zoltán: Rések a leviatán páncélján. *Kommentár*, 2022/1.